

SZEMÉLYISÉG, EGYÉNISÉG, TÍPUS — PROBLÉMÁK

Írta: KARDOS ALAJOS

Az a korszerű és tudományos megállapítás, amely szerint az ember testi és lelki (ún. agyi-idegi) működése elválaszthatatlan egység, kettős követelményt állít minden nevelő elé.

Először is az oktatás és nevelés eredményessége érdekében ismerje meg a gyermek testi fejlődésének menetét, korszakait és jellegzetességeit, majd törekedjék a gyermeket alapos lélektani tájékozottság birtokában, szellemi életének beható tanulmányozása révén, minél mélyrehatóbban és sokoldalúbban megismerni, megérteni. Ezt az igényt Usinszkij a legtermészetesebb egyszerűséggel és igen bölcsen így fejezte ki: »Ha a gyermeket minden vonatkozásban nevelni akarjuk, meg is kell ismernünk minden vonatkozásban« [1].

Csak így felkészülve válik a nevelő képessé arra, hogy az egymást kiegészítő ismeretkomplexusok birtokában a gyermek egyéniségének fejlődését magabiztosan irányítani tudja. Kivánatos ez azért is, mivel a testi-szellemi fejlődés egymással szoros kapcsolatban megy végbe, így átfogó megértése többirányú ismeret birtoklását feltételezi. Megállapítást nyert ugyanis, hogy a szellemi kép kibontakozásának megértéséhez a testi fejlődésre, még inkább a magasabb idegtevékenység működésére vonatkozó ismereteink közelebb juttatnak, egyes sajátságok felismerését megkönnyítik, de az egyéniség mivoltát magukban fel nem tárhatják.

Bármilyen kiváló szakismerettel rendelkeznek is a nevelő, lélektani ismeretek nélkül a mindenoldalúan fejlett személyiség kialakításának felelősségteljes munkájából a ráeső részt elvégezni képtelen, mert nem tud behatolni tanítványai lelkivilágába, nem ismerheti meg érdeklődésüket, szükségleteiket, következésképpen nevelési ráhatása felületes, hiányos lesz.

Feltételezve az említett ismeretekben való jártasságot, a továbbiakban célunk megvizsgálni néhány lelki törvényszerűséget, amelyek a személyiség kikristályosulását irányítják, egy pillanatra sem feledkezzvén meg az ember egységéről, amelyből következik, hogy egyénisége szomatikus és pszichikai működésének egyszerre nyilvánuló, együttes képe, amelyen belül a pszichikai folyamatok a fiziológiai idegösszefüggéseken alapulnak. Nem lehet tehát szétválasztani az egyéniséget, az értelmi és erkölcsi minőséget az organikus minőségtől, mivel a kettőnek közös alapja a velünk született idegrendszeri típus struktúrája.

Ismeretes azonban, hogy ez a magasabb idegtevékenységi típus nem változhatatlan, hanem az életfeltételek, a mindenkori termelési viszonyok,

a társadalmi környezet és a nevelés formáló erejének hatására alakul, fejlődik. Tehát az egyén — fejlődése során — bizonyos életkori sajátosságokat mutat, bőséges teret engedve az egyéni különbségek kialakulására.

Az életkori sajátságokat azonban Rubinstejn szerint a következőképpen kell értelmeznünk. »A felnövő ember fejlődésének minden egyes szakasza elért fok és egyben átmenet megelőző fokról a következő fokra. Az életkori sajátságok ily módon számunkra nem statisztikai átlagokat jelentenek, hanem azokat a központi változásokat, azokat a lényegbeli átalakulásokat, amelyek az adott időszakot jellemzik.« [2].

A fenti megállapítás értelmének alapján vizsgáljuk meg az ember egyéniségének jellemző sajátságait fejlődése folyamán.

Megállapított tény, hogy az egyes embert jellemző lelki sajátosságok az érdeklődés, hajlam, képesség, adottság, temperamentum és a jellem. Ezek többé-kevésbé tartós, de nem készen kapott és megváltozhatatlan sajátosságok, ellentétben pl. a rátermettséggel, amely anatómiai-fiziológiai, tehát vele született, mégsem változhatatlan, de az egyéniség kialakulásában szintén lényeges, hiszen az embereket egymástól megkülönböztető sajátosság.

Az egyéniséggel kapcsolatban eddig elmondottak világosabb kifejtése megkívánja az egyéniség, az ösztönösség (temperamentum és jellem), továbbá a típus fogalma használatának tisztázását a gyermek fejlődése szemszögéből, de azért is, mert a fenti fogalmak helyes vagy téves definíciója mögött mindig világnézeti állásfoglalás tükröződik.

A haladó tudomány azt vallja, hogy az ember születése pillanatától kezdve, életének egész tartama alatt fejlődik, változik, az őt körülvevő környezet hatására gyökeres testi-szellemi változáson megy keresztül, s ennek alapja a már benne lévő adottságok, az öröklött előfeltételek, amelyek az egyéni személyiség kialakulásának feltételei, lehetőségei.

I. A. Arkin ezt a megállapítást a gyermekre vonatkoztatva a következőképpen fogalmazta meg. »Mindaz, ami kívülről hatással van rá, különféle módon dolgozódik fel tudatában, különféle módon tükröződik törekvéseiben és cselekedeteiben, mégpedig nemcsak korától és előző fejlődésétől, hanem azoktól a tulajdonságoktól is függően, amelyek épp az illető gyermekben vannak meg és amelyek az illető gyermeket, mint egyéniséget jellemzik.« [3].

Az öröklött előfeltételeknek jelentőségét materialista megvilágításban viszont G. Sz. Kosztjuknál láthatjuk, »... az öröklés folyamán meghatározott általános emberi előfeltételekben egyéni sajátságok is benne foglaltnak, amelyek nemcsak külső morfológiai jelekben, hanem az agy belső szerkezeti sajátágaiban, az érzék és mozgási szervek funkcionális sajátágaiban, idegrendszer típusokban, az anyagcsere sajátágaiban, egyes betegségekre való hajlam stb. nyilvánulnak meg.« [4]. Mindamellett meg kell jegyeznünk, hogy az öröklés, bár jelentősége tagadhatatlan, hiszen az ember külső megjelenése alapvonásainak, agya minőségének, valamint érzék- és mozgásszervei alkatának befolyásolása révén a pszichikum kialakításában is részt vesz, nem meghatározója a személyiség kialakításának, mivel »az öröklött előfeltételek csak lehetőségei a személyiség fejlődésének, de annak nem kész pszichikai sajátosságai és tulajdonságai« [5].

A fejlődés tehát belső és külső tényezők együttes hatására jön létre, vagyis egész testi-szellemi életünk részben a velünk született adottságok, részben a nyert benyomások összetevődéséből és a két tényezőnek kölcsönhatásából alakul ki. De az elmondottakból megállapíthatjuk azt is, hogy az idegrendszer differenciáltsága, az egyéni élmények különbségei az egyéniség gazdag változatát eredményezik. Ez az állásfoglalásunk teljes összhangban van Pavlov ama tanításával, mely szerint a magasabb idegtevékenységi típusok egyéni különbségeket mutatnak. A fentiek alapján tehát az egyéniség a testi-szellemi diszpozíciók összegét jelenti. Az ember egyénisége azonban csak fejlődése folyamán, a különböző ráhatások következtében alakul személyiséggé. Ez viszont a gyermeknél nem mindig könnyen felismerhető folyamat, a még ki nem alakult megkülönböztető vonások miatt. Mindamellet a gyermeket egyéniségnek tartjuk, de még nem kész személyiséggé, mivel a jellem kritériumaival még nem rendelkezik. Hiszen az már állandósult, kevésbé változó részleme a személyiségnek.

A személyiség kialakulásával kapcsolatos problémát Leontyev a következőkben írja le. »Az ember személyiségén mi mindenek előtt valójában az ember szellemi beállítottságát értjük, mely a motívumok egymás alá rendelésével alakul ki. Abban az esetben, mikor a motívumoknak ilyen alárendeltsége nincs meg, mikor az egyes ösztönzések egyszerű kölcsönhatásba kerülnek egymással, akkor a személyiség elemeire hull szét, visszatér a tisztán relatív, «észlelési mezőre» korlátozott viselkedéshez. Ime, ezért fontos a gyermek fejlődésében az a periódus, amikor tevékenységében ezek az alárendelések kialakulnak, amikor ezeknek az alárendeléseknek „mechanizmusai” beidegződnek.« [6].

Ennek a felismerésnek az oktatás és nevelés, illetve a helyes nevelői ráhatás szempontjából van nagy jelentősége.

Nevelő-oktató eljárásunk végső célkitűzése a mindenoldalúan fejlett személyiség kialakítása. A nevelés ezt a feladatát természetesen más hatóerők, az öröklött adottságok, a társadalmi környezet és a gazdasági viszonyok által is meghatározott körülmények között valósítja meg.

A szocialista nevelés valóban számol is ezekkel a kifejlődést befolyásoló erőkkel és eszközeinek egységes alkalmazásával valósítja meg a harmonikusan fejlett személyiség kialakítását.

Az ember személyiségének kiformalódásával, mélyreható materialista alapon Bjelinszkij foglalkozott először. »Számára a személyiség individuális fejlődésének egész története nem más, mint a személyiség életének a társadalmi körülmények között való szakadatlan fejlődése. A csecsemő születésekor *nem kész személyiség*, de nem is tabula rasa, hanem potenciális ember. Ez a potencialitás realizálódik nevelésének, tanulásának, művelődésének feltételeiben, amelyeket a társadalom határoz meg.« [7].

Csernisevszkij szintén nagy fontosságot tulajdonít a nevelésnek és a környezetnek a személyiség kialakításában, de nem nagyítja túl a nevelés szerepét és a környezetet is az emberrel való kölcsönhatásában szemléli.

A személyiség individuális fejlődésére azonban csak a dialektikus materializmus adott tudományos, tehát kielegítő magyarázatot, fenntartva a fenti álláspont helyességét, kiegészítve azzal, hogy »az újszülött az előző nemzedéktől nem anyagi és szellemi tevékenységeik eredményét, sem pedig a tevékenység során kialakult pszichikai tulajdonságokat, sem kész érzete-

ket, képzeteket, fogalmakat stb., hanem anatómiai- fiziológiai előfeltételeket örököl, amelyek magukban hordozzák a kialakulásuk lehetőségét.« [8].

Ezzel szemben az idealista Preier A gyermek lelke c. munkájában azt állítja, hogy a gyermek lelke nem tiszta lap, hanem már születése előtt »... tele van írva megkülönböztethetetlen, homályos és ismeretlen jelekkel.« Nem kell különösebben megvizsgáljunk ezt a fejlődés fogalmától teljesen távol álló gyermekpszichológiát, hogy felfedhessük pedológiai beállítottságát.

Úgy vélem, hogy az ideológiai háttér rövid vázolója után, a személyiség fogalmát egyenlet formájában is ki lehet fejezni: a személyiség = temperamentum + jellem; azaz kiforrott egyén, felnőtt, érett ember. Az egyén, az ember szomatikus és pszichikai egysége tehát azt is jelenti, hogy külső és belső vonásokkal rendelkezik. Az össz-személyiségen belül ezeket a temperamentum és a jellem képviseli.

Tyeplov meghatározása szerint, »temperamentumnak nevezzük az embernek azokat a sajátosságait, amelyek kifejezésre jutnak 1. az indulati életben, 2. az érzelmek kinyilvánításának hajlamában, 3. a mozgás gyorsaságában, az ember általános mozgékonyaságában.« [9.] Ezt a megállapítást ma már a magasabb idegtevékenység sajátosságaira vonatkozó ismereteinkkel bizonyíthatjuk, hiszen tudjuk, hogy a magasabb idegtevékenységi típusok az idegfolyamatok sajátosságain alapulnak. De mondhatjuk a temperamentummal kapcsolatban azt is, hogy az a fiziológiás konstitúció közvetlenebb kifejezője és miután a dinamikus, motorikus irányzottsági, továbbá hangulati jellegzetességekből, mint alaptényezőkből szerveződött, jelentős személyiség-, valamint típusmeghatározó szerepe is van az egyén külső megnyilatkozásformájának kialakításán kívül.

A személyiség másik alkotóeleme a jellem viszont — bár kapcsolatos a konstitúcióval, mondhatnánk, azon alapul — sajátosan pszichés jellegzetesség. Ismeretes, hogy az ember pszichés viselkedését, érzelmi világát, erkölcs-akarati jellegzetességét a jellem szabja meg, amely életünk folyamán változik, módosul, mégis a temperamentummal szemben a személyiség nagy egészében a *bensőbb* egységet képviseli. Állásfoglalásunknak teljesen megfelelő, tudományos alapokat nem nélkülöző felfogásunk szerint a jellem azoknak a lelki tulajdonságoknak az összessége, amelyek az egyén cselekedeteiben, eljárásában nyilvánulnak meg. »Azt, akinek egyéniségéből hiányzik a belső határozottság, akinek cselekedetei nem annyira magától, mint inkább a külső körülményektől függenek, gyenge jellemű embernek tartjuk. Azoknak, akiknek nincsenek szilárd meggyőződéseik, nem lehet szilárd jellemük sem.« [10.]

A fejlődő gyermek lelki életére vonatkozó ismereteink alapján a fenti megállapítást, főleg a gyermekekkel kapcsolatban teljes egészében magunkévá tehetjük. Az eddig elmondottakból továbbá, végső konklúzióként azt vonhatjuk le, hogy a gyermek egyéniség és csak fejlődése későbbi szakaszában juthat el a végső cél, a mindenoldalúan fejlett személyiség kialakulásáig, amit a temperamentum és a jellem, mint részegység fog főleg meghatározni. Nevelés szempontjából azonban a személyiség kialakítása érdekében a jellem formálása jut előtérbe a nehezebben alakítható temperamentum mellett.

A gyermekkel kapcsolatban a különböző típusokról is beszélhetünk. A típus ugyanis azoknak a csoportját jelenti, akiket a közös vonás, testi vagy szellemi hasonlóság alapján sorolunk együvé, ellentétben a személyiséggel, amely azokból a jegyekből alakul, amelyek megkülönböztetik az egyénét egymástól. Megfigyeléseink eredményeként tapasztalhatjuk, hogy minél több vonatkozásban és minél szembetűnőbb sajátosságban egyezik több gyermek, egyéniségük annál inkább hasonlít, és minél számosabb tekintetben különböznek, egyéniségük annál eltérőbb. A hivatott nevelő, aki oktató munkája mellett a gyermek testi-szellemi fejlődését is figyelemmel kíséri, legtöbbször a fentiek alapján sorolja csoportba tanítványait. A tudományos gyermeklélektani vizsgálatok azonban kiderítették, hogy különböző szempontok szerint vizsgálva a tanulókat, ugyanaz a gyermek más és más csoportba osztható, vagyis a tiszta típus az iskolában a legritkább esetben fordul elő. Az egymástól való eltérés, vagy egyezés forrása lehet a nem, az életkor, a fejlettség foka, a származás, az iskolán kívüli élet, a testi szervezet állapota és a lelki beállítottság.

Mivel a közös tulajdonságok a legnagyobb egyéni különbségek mellett is megtalálhatók a gyakorlott kutató számára, az embereket jellemző, közös tulajdonságaik alapján csoportokba, típusokba soroljuk. Ha tehát a gyermeket életszemlélete alapján akarjuk tipizálni, azt tapasztaljuk, hogy inkább optimista, mint pesszimista. Hangulata derült, érdeklődése sokirányú, erősen a környezete felé fordul, azt megismerni akaró és csak igen ritkán, a serdülő korban fordul elő némi zárkózottság, de távol áll tőle a »belső világ« felé fordulás, amint azt az idealista lélektan tanítja. Nevelési szempontból fontos még annak felismerése is, hogy a tanuló ösztönszerű, impulzív vagy gátlásos; elméleti vagy gyakorlati; verbális vagy cselekvő, szorgalmas vagy lusta; a tanulás szempontjából pedig vizuális, akusztikus vagy motorikus típusú. Újabb lélektani kutatók fickó, kópé, basedowoid és tetanoid típust is megállapítanak. Azonban csirájában megtaláljuk a gyermekben azokat a típus alaptulajdonságokat is, amelyek a felnőtteknél szerepelnek, mint a szangvinikus, kolerikus, melankólikus és flegmatikus vérmérséklet.

Pavlov tudományos kísérletei az agy, a magasabb idegtevékenység tanulmányozásával kapcsolatban többek között az idegrendszer típusokról szóló tanítását eredményezték és ez kimerítően megvilágítja az ember temperamentumának fízológiját. Ezzel tudományosan is megmagyarázza a hippokratesi temperamentum-elméletet, amely materialista alapokra épült: ugyan, hiszen az akkori orvostudomány korlátozott lehetőségei között is már a szervezet anyagi sajátosságaiban kereste a különbözőség okait, de elfogadható magyarázata mégis hiányzott. Pavlov viszont megállapította, hogy az emberi idegrendszer típusai, amelyek az ember magasabb idegtevékenységének individuális sajátosságai, a hippokratesi felosztásnak megfelelően a következők; 1. erős, kiegyensúlyozott, élénk típus a szangvinikus, 2. erős, azonban kiegyensúlyozatlan és gátlás nélküli a kolerikus, 3. erős, kiegyensúlyozott és nyugodt a flegmatikus, 4. gyenge a melankólikus típus. Pavlov azonban az általános típusok mellett a két jelzőrendszert és az állandóan működő életformákat véve figyelembe, megalkotta a különleges típusokat is. Ezek; a művész, a gondolkodó és a középtípus, amelyeknek alapos lélektani jellemzését is nyújtotta. Megállapítja, hogy a művészek-

nél az általános idegtevékenységükben az első jelzőrendszernek, a gondolkodó típusnál pedig a második jelzőrendszernek van nagy szerepe. Rámutat a művész típus és a gyermek hasonlóságára a pszichikai és idegtevékenység néhány közös vonása alapján. A fejlődés későbbi szakában azonban mind gyakrabban találkozunk a gondolkodó típust jellemző sajátságokkal, ami az egyik típusból a másikba való átnövés lehetőségét mutatja. De miként az általános típusok sem fordulnak elő tisztán, hiszen a legtöbb ember kevert típusú, úgy a közép típus is a két jelzőrendszer nagyjából egyenlő keveredéséből jön létre és a két tiszta típus mellett ez a gyakoribb.

A tudományosan megalapozott pavlovi tipológiával egyidőben megemlítjük a kiemelkedőbb reakciós elméleteket is, amelyek a mi felfogásunkkal ellentétben arra törekszenek, hogy az ember jellemvonásait, sőt világnézetét is a testi alkat, a fizikum öröklött konstitúciója, a fej és az érzékszervek külső formája, vagy a belső elválasztású mirigyek sajátosságai stb. alapján állapítsák meg. Többek között tudományosan még nem igazolt Kretschmer aszténias, piknikus és atletikus típusa és a szerinte vele járó lelki alkat sem, különösen a fejlődő, folyton változó serdülő ifjúsággal kapcsolatban nem. Az idealista felfogás világosan kitűnik e téren E. Thondike álláspontjából. Szerinte az emberi típust a gének határozzák meg, vagyis az életfeltételektől függetlenül állandó marad fizikai és szellemi vonatkozásban egyaránt. Ez pedig a fejlődés elvének teljes tagadását jelenti.

Ismeretes ezzel szemben az, hogy Pavlov tudományosan bebizonyította ennek ellenkezőjét és azt állítja, hogy az idegrendszer született típusai nagy változékonyságot mutatnak. A haladó tudomány tanításának ismerete a tipológiával kapcsolatban azért fontos, mert nevelő-oktató munkánk közben a gyermek temperamentumának sajátosságai mellett figyelembe kell venni az idegrendszer valamelyik típusának vonásait is, hogy a típusokat jellemző sajátságok ismeretének birtokában a gyermek tulajdonságainak legmegfelelőbb eljárást alkalmázhassuk.

Mindezek alapján megállapíthatjuk tehát, hogy az emberi egyéniség egyrészt a született minőségben, másrészt a külső hatásokon épül fel. E hatások felismerésében felmerülő nehézségeket, ha már ismerjük az összszemélyiség alkotóelemeit és a típusok forrásait, részben leküzdöttük. A jó nevelő tanítványainak megismerésére törekszik, de e szándéka csak akkor fog sikerrel járni, ha a tanulót, mint egész embert tekinti. Az egyes jellemző vonások a gyermek egyéniségének legfeljebb csak rész- vagy átmeneti jellegzetességei.

A testi és szellemi életjelenségek korrelációjának feltárása szintén értékes nevelői munka, ami a gyermek ontogenetikai fejlődése és környezete tanulmányozásával már lehetséges. Ezen ismeretek birtokában megállapítható az is, hogy fejlődéslélektani szempontból az ösztön a személyiség kialakulásában el nem hanyagolható tényező. Az élet-jelenségeknek, az élet-erőknek szoros kapcsolatát a marxizmus klasszikusai a következőképpen fogalmazták meg. A gyermek »... fel van ruházva természeti erőkkel, tevékeny természeti lény, ezek az erők, adottságok és tulajdonságok, továbbá ösztönök formájában vannak meg benne.« [11.]

Világos azonban, hogy az ösztönök megnyilvánulási területét sem szabad csupán a testi, élettani tevékenységekre korlátozni, az egységet megbontani.

Ezek után a fenti ismeretek és megállapítások alapján keressük meg azt a módszert, amelynek segítségével megvizsgálhatjuk a gyermek testi-szellemi fejlődésének útját, amit az egyéniségből kiindulva megtesz a mindenoldalúan, tehát harmonikusan fejlett, materialista értelemben vett és nem metafizikus felfogású személyiség kialakulásáig. E feladat megoldására kétféle mód kínálkozik.

Az egyik az, amidőn a szellemi képességeket, azok működését vizsgáljuk és alkotjuk meg különböző korszakok képét; másik, amikor az egész személyt egységnek tekintjük és főleg cselekedeteit, testi-szellemi viselkedésformáit tesszük vizsgálat tárgyává.

Ha azt a korábban tett megállapításunkat tartjuk szem előtt, hogy mindég az egész ember cselekszik, és az egyes lelki megnyilvánulásokban is az egész ember tükröződik, válik megismerhetővé, választásunk nem lehet kétséges.

A modern lélektan is az utóbbi szemléletmód mellett tör pácát, már akkor is, amikor az emberi lélek feldarabolását, atomisztikus szemléletét ellenzi, és az egyénben szabja meg azt a legkisebb egységet, amelyen túl a lélektani megfigyelések értelmüket veszítik. Elismeri ugyan a lelki működési egységeket, de nem önmagukban, hanem az egyén egységében, mivel a természeti erőket, ősi indulatokat és ösztönöket magában hordozó embert érzelmei és ösztönei aktivizálják cselekvésre, viszont az értelem a feldolgozást, mérsékletet, féket, ellenzést vagy helyeslést jelenti. Nem más ez, mint az egységben uralkodó harmóniának tökéletes megnyilvánulása. Tudnunk kell azonban azt, hogy az egységben uralkodó eme összhang érzése csak az állandósult magatartással, kialakult jellemmel rendelkező személyiségben található fel. Eddig viszont nem a gondolkodás, az érzelem és az akarat elszigetelt nevelésén keresztül visz az út, hanem az ember mindenoldalú nevelésén. Ezek után, összefoglalásul kíséreljük meg olyan megállapítások rögzítését, amelyeknek felhasználása oktató-nevelő eljárásunk folyamán kívánatosnak látszik.

Gyermeklélektani vizsgálatok bebizonyították, hogy a fejlődő gyermek az életkorával járó, a szakképzett nevelő által felismerhető egyéni fejlődési sajátosságain kívül, csak az életkorokat jellemző általános testi tulajdonságokkal és lelki beállítottsággal rendelkezik.

A típusoknak viszont a gyermek és serdülő korban lévőknél való felismerhetősége, valamint a személyi és fejlődés-szakaszi típusok közötti összefüggés törvénye még nem tisztázódott, ezért megnyugtató következtést levonni még korai volna.

Ki kell azonban emelnünk azt a korábbi megállapításunkat, hogy míg a karakter már állandósult lelki forma, azaz kialakult személyiség, aki állásfoglalásra képes a világgal kapcsolatban, addig a serdülő csak egyéniség, mivel a személyiséget meghatározó jegyekkel még nem rendelkezik. A karakter a felnőttéknél ugyanis állandóbb, míg a gyermek- és serdülő korban nincs biztosíték arra, hogy egy vonásnak hosszabb ideig ugyanaz marad-e a mélyebb, valódi értelme a személyiség egészében.

Hasonló a helyzet a temperamentum-típusokkal kapcsolatban is, hiszen azt sem tudjuk még, mennyire jellegzetes egy emberre a vérmérséklete, mennyire van valaki alávette a vérmérséklet változásának.

A fejlődés szakaszában azonban a típusváltozások ténye tudományosan megalapozott. Levonható tanulság ebből az, hogy a gyermek és serdülő karakterének megállapításával nem szabad sietnünk. Ez a jövőben is csak a fejlődéslélektani kutatásokkal kapcsolatban oldható meg, azonban ezek a kutatások is csupán a gyermek- és a serdülő kor folyamán, a fejlődési szakaszok hatására fellépő változásokra terjesztendők ki. Fontosnak tartjuk ezt a megállapításunkat már azért is, mert a nevelhetőség legfontosabb kérdései közé tartozik, így irányt mutat a gyermek fejlődési sajátosságait figyelembe vevő anyagválasztási munkának és az ezt feldolgozó oktató-nevelő eljárásnak.

Az egyes élekorokat és ezeknek megfelelő lelki típusokat ugyanis az érdeklődés bizonyos iránya jellemzi, ami a hajlamokkal szoros kapcsolatban áll, ezért el nem hanyagolható tényező. Az érdeklődés és belőle származó figyelem irányának értékelése a nevelés szempontjából igen fontos, hiszen tapasztalatból tudjuk, hogy az érdeklődés vagy figyelem nélküli testi-szellemi funkciók, cselekedetek, mindig nagyobb mennyiségű energia felhasználásával járnak, mint ami érdeklődésünknek és hajlamainknak megfelel. A jó kedvvel végzett munka mindig eredményesebb is. A jó kedvnek viszont az érdeklődési körünkbe vágó munka az alapja. Ez bizonyítéka annak is, hogy az érdeklődés a cselekvés mozgató rugója. Ha pedig a termékeny cselekvés az érdeklődés függvénye, ennek felkeltését és ébrentartását oktató-nevelő munkánk tengelyévé kell tennünk.

Az érdeklődés viszont feltételezi a cél világos tudatát, a kilátások felfedését, a távolfekvő, de a társadalom céljaival egybevágó célkitűzések ismeretét. Makarenko szerint életünk igazi ösztönzője a holnap öröme. Ezért az ember nevelésének rugójává olyan utak, lehetőségek, kilátások feltárását teszi, amelyek a holnap öröméhez vezetnek. Ez a bölcs meglátás, az elérhető célok kitűzését kívánja meg a nevelőtől, nélküle nincs törekvés, sem haladás.

Ezt megvalósítani viszont csak az a nevelő képes, aki mint Makarenko, tanítványai lelkének, vágyainak és képességeinek biztos ismerője, ami azonban sok-sok tapasztalatot, lélektani és gyermeklélektani ismeretet, vagyis alapos tudást igényel. Ma már minden nevelőnek megvan erre a lehetősége, csak élnie kell vele.

Irodalom

- [1] I. A. Arkin: Szülőknek a nevelésről, 1953. 6.
- [2] Rubinstejn: Általános lélektan, Kézirat, 59. (Áll. Gyermeklélektani Int. fordítása.)
- [3] I. A. Arkin: Szülőknek a nevelésről, 1953.: 6.
- [4] G. Sz. Kosztjuk: A gyermeki személyiség kialakításának időszerű kérdései. Kézirat, 27. (Lenin Intézet kiad.)
- [5] G. Sz. Kosztjuk: A gyermeki személyiség kialakításának időszerű kérdései. Kézirat, 28. (Lenin Intézet kiad.)
- [6] A. N. Leontyev: Az iskoláskor előtti gyermek pszichikai fejlődése. Készült: a VKM II. sz. Jegyzetsokszorosító Iroda, 6.
- [7] G. Sz. Kosztjuk: A gyermeki személyiség kialakításának időszerű kérdései. Kézirat, 6. (Lenin Intézet kiad.)
- [8] G. Sz. Kosztjuk: A gyermeki személyiség kialakításának időszerű kérdései. Kézirat, 37. (Lenin Intézet kiad.)

[9] B. M. Tyeplov: Pszichológia, 1953. 154.

[10] B. M. Tyeplov: Pszichológia, 1953. 166—167.

[11] Marx—Engels Művei: III. 642. (oroszul) idézet Kosztjuk nyomán, 57.

A. N. Leontyev: A gyermeklélektan és neveléslélektan kérdései. Kézirat, (Lenin Int. kiadása.)

P. L. Zagorovszkij: I. P. Pavlov tanítása és a gyermeklélek fejlődésének problémái. (Ford. Deutsch Judit, kézirat).

Várkonyi H. D.: A gyermekkor lélektana, Szeged, 1938.

Blücher S.: Az ifjúkor lelki élete.

Ágoston Gy.: Nevelés és öröklés, nevelés és társadalmi környezet, 1955. Természet és Társadalom 12. sz.

Makarenko: Válogatott pedagógiai tanulmányok 1949.

Gádorné, Donáth B.: Pavlov tanítása az idegrendszeri típusokról, 1954. Természet és Társadalom 11. sz.